

НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ Ф. ДЕ СОССЮРА У СВІТЛІ НОВИХ АВТОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Концепція Ф. де Соссюра відома насамперед у викладі «Курсу загальної лінгвістики», створеного колегами вченого. Опубліковані 2002 р. автографічні матеріали Соссюра ставлять під сумнів автентичність тексту «Курсу». У статті представлено короткий нарис історії публікації соссюрівських автографів та ключові відмінності між викладеними у них поглядами та традиційним розумінням концепції вченого.

Ключові слова: Ф. де Соссюр, мовна діяльність, мова, мовлення.

«Курс загальної лінгвістики» є продуктом абсолютно своєрідної видавничої історії. Ф. де Соссюр за життя розвивав свої ідеї тільки на лекціях і в дуже лаконічних рукописних нарисах, якщо не зважати на автограф «Про двоїсту сутність мовної діяльності» («De l'essence double du langage»), знайдений лише 1996 р., коли розуміння концепції науковця вже перетворилось у стійкий науковий стереотип. «Курс» був складений двома його послідовниками, колегами з кафедри Ш. Баллі й А. Сеше у співпраці з одним із його студентів А. Рідлінгером після смерті Ф. де Соссюра. Ш. Баллі й А. Сеше самі не слухали курсу загальної лінгвістики швейцарського лінгвіста. За неповними чернетками Ф. де Соссюра, але особливо за нотатками лекцій студентів редактори створили й опублікували в 1916 р. цілісний текст, при цьому постійно підкреслюючи авторство самого Ф. де Соссюра. Тож не дивно, що його багато хто вважає автором зазначеної книги. Досить часто Ф. де Соссюру приписують погляди укладачів «Курсу». Фактично лише дуже невелика група істориків і теоретиків мовознавства вказує на суттєві відмінності Соссюра «Курсу» і Соссюра автографів, частина яких була видана Р. Енглером 1974 р., а частина (досить важлива) — С. Буке у 2002 р.¹

У 1954 р. учень Ш. Баллі, професор Женевського університету Р. Годель опублікував частину виявленого ним матеріалу — додаткові записи лекційних курсів Ф. де Соссюра та його чернетки, що зберігаються в бібліотеці Женевського університету, під назвою «Зошити Ф. де Соссюра». У 1957 р. вийшло друком дослідження Р. Годеля «Рукописні джерела “Курсу загальної лінгвістики”», яке відкриває простір для досліджень оригінальних соссюрівських текстів. У цій книзі вміщено раніше виявлені автором матеріали й низку інших соссюрівських документів, а також студентських записів, не використаних видавцями «Курсу». «Треба прямо сказати, — зазначає автор дослідження, — що зі сторінок “Рукописних джерел” на нас дивиться дещо інший Соссюр, ніж той, якого ми звикли бачити в канонічному тексті. Та й образ Соссюра-лектора вимальовано більш масштабним, сконцентрованим

¹ *Saussure F. de. Écrits de linguistique générale / Etablis et édités par Simon Bouquet et Rudolf Engler, avec la collaboration d'Antoinette Weil. — Paris, 2002. — 353 p.*

на проблемах не лише внутрішньої лінгвістики, а й ширше — у межах філології, де є місце не тільки загальній проблематиці та порівняльній граматиці індоевропейських мов, а й окремим питанням романістики <...> і германістики, зокрема й літературознавчі праці і дещо загадкові <...> дослідження в галузі анаграм»².

Р. Годель першим звернув увагу на суттєві концептуальні розбіжності між текстом «Курсу» та автографами-нотатками до лекцій і статей, на неадекватність інтерпретації проблеми співвідношення мови й мовлення в «Курсі» та автографах. «Вивчення рукописних матеріалів, здійснене Годелем, свідчить про те, що перед читанням курсів лекцій із загальної лінгвістики Соссюр не виділяв дихотомії мови й мовлення. А в трьох курсах він її визначав у різних ракурсах. У першому курсі лекцій в основу розрізнення мови й мовлення покладені антиномії соціальне — індивідуальне, психічне — фізичне»³. Зазначимо, що В. Г. Кузнецов (а можливо, й Р. Годель) дещо спрощує проблематику. Із «легкої руки» А. Сеше про мову й мовлення прийнято говорити в термінах дихотомії та опозиції. Беручи до уваги основне положення концепції Ф. де Соссюра — ідею реляційної форми існування семіологічної інформації, можна піддати сумніву просте приписування характеристик мові й мовленню на основі дихотомій. Якщо розглядається «соціальне — індивідуальне», мова йде про волітивний чинник як каузальний рушій виникнення обох функцій. Мова соціальна за своїм виникненням (суспільна конвенція), мовлення ж є результатом вияву індивідуальної волі. Ця проблема ніяк не стосується ні онтології, ні телеології обох функцій мовного досвіду. Проблема «психічне — фізичне» має характер онтологічний, проте не безпосередньо, а в плані функціонування обох аспектів мовної діяльності. Мова функціонує тільки як сукупність психічних відношень, мовлення ж — як відношення психічного та фізичного. І це їх розрізняє, але не протиставляє й не відділяє одне від одного. Тому, аналізуючи концепцію Ф. де Соссюра у виданні Р. Годеля, слід пам'ятати, що йому в 50-х роках ХХ ст. не були відомі пізніші автографи, зокрема й останні, знайдені 1996 р. матеріали монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності»⁴.

Відзначаючи провідну роль Р. Годеля в першій критичній ревізії поглядів Ф. де Соссюра, Н. О. Слюсарева пише: «Примітки видавців на полях використуваних ними рукописних матеріалів показують, що багато чого вони самі не розуміли й трактували часом досить довільно; провадили дискусії над кожною карткою, і текст поставав за обоюсторонньою згодою. Годель наводить деякі основні фрагменти з “Курсу” і демонструє, що Ш. Баллі й А. Сеше в деяких місцях розвинули чи змінили текст рукописів, уносячи до нього доповнення чи даючи власну інтерпретацію, хоча причини цих відступів не завжди зрозумілі <...>. Годель подає критичне прочитання деяких фрагментів з “Курсу” з паралельним текстом рукописів, що дозволяє виявити вставки й зміни, внесені видавцями в текст “Курсу” <...>. Р. Годель виконав цікаву й складну роботу щодо зіставлення всіх матеріалів, які він мав у

² Соссюр Ф. де. Заметки по общей лингвистике / Вступ. ст. и коммент. Н. А. Слюсаревой. — М., 1990. — С. 15.

³ Кузнецов В. Г. Учение Ф. де Соссюра в свете соссюрологии // Вопр. языкознания. — 2006. — № 5. — С. 110.

⁴ Див.: Saussure F. de. Op. cit.

своєму розпорядженні, і порівняв їх із “Курсом”, особливо ретельно проаналізував розділи, в яких потрактовано сутність лінгвістичного знака»⁵.

Після годелівського дослідження з’явилося ще одне серйозне критичне видання бернського філолога-романіста, учня Р. Годеля, Р. Енглера, який запропонував зведений список усіх студентських зошитів, використаних у тексті «Курсу» 1916 р. Р. Енглер зіставив усі рукописні матеріали з канонічним текстом «Курсу загальної лінгвістики», що дало йому змогу встановити, як співвідноситься інтерпретація видавців з оригінальними джерелами «Курсу»⁶. Він також проаналізував створення наукової термінології Ф. де Соссюра. Словник Р. Енглера містить терміни, уперше введені в науковий ужиток самим Ф. де Соссюром, і терміни, що існували раніше, але Ф. де Соссюр переосмислив їх у межах своєї теорії. Матеріали, зібрані в книгах Р. Енглера, вносять деякі уточнення в хід наукової думки швейцарського лінгвіста і дають змогу відповісти на частину дискусійних питань, неодноразово порушених у критичних статтях, тому що вони виникали під час читання канонічного тексту. З’явилася можливість відокремити думку Ф. де Соссюра від тих домислів, які належать, з одного боку, видавцям книги, а з другого, — її численним коментаторам.

Однак цього виявиться недостатньо, щоб розвіяти історичну двозначність тексту «Курсу загальної лінгвістики». Тільки інші соссюрівські тексти, а саме автографічні тексти із загальної лінгвістики зможуть жити в тіні «Курсу». Ці тексти, написані рукою Ф. де Соссюра, — підготовчі нотатки для лекцій, афоризми, нариси й різні примітки — фрагментарні вже самі по собі, були заново відфрагментовані між виданням 1968 р. і додатком, що виходить у світ 1974 р. Вони з’являються як «Джерела “Курсу загальної лінгвістики”», а не як автономний текстовий корпус. Ось чому наприкінці 1990-х рр. виникла нова видавнича програма (Буке — Енглер) — «Архіви Фердинанда де Соссюра», яку завершено 1999 р. створенням Інституту Фердинанда де Соссюра (Женева — Париж). Видання, визначені цією програмою, повністю об’єднують автографічні соссюрівські тексти, а також лекції із загальної лінгвістики, й доповнюють видання Р. Енглера 1968 і 1974 рр., систему індексації яких вони зберігають. Вихід першого запланованого тому, присвяченого лекціям із загальної лінгвістики, було затримано через несподівану подію — відкриття у 1996 р. нових рукописів, що містять нариси книги із загальної лінгвістики і які вважали загубленими.

Серед істориків мовознавства тривалий час побутував міф про те, що Ф. де Соссюр не створив цілісної концепції (вона була весь час у стадії становлення) і не мав наміру писати монографію з загальної лінгвістики. Висловлення на кшталт «Основою його відомої книги були усні імпровізації перед студентами, які професор і не думав не тільки видавати, але й записувати»⁷ є дуже сумнівними, бо Ф. де Соссюр, як з’ясувалося наприкінці

⁵ *Слюсарева Н. А.* [Рец. на:] R. Godel. Les sources manuscrites du «Cours de linguistique générale» de F. de Saussure. — Genève ; Paris, 1957. — 283 с. («Société de publications romanes et françaises sous la direction de M. Roques», LXI) // *Вопр. языкознания.* — 1960. — № 2. — С. 130.

⁶ *Saussure F. de.* Cours de linguistique générale, édition critique par Rudolf Engler. — Wiesbaden, 1968. — Т. 1. — 515 p.; 1974. — Т. 2. — 51 p.

⁷ *Алтаов В. М.* История лингвистических учений : Учеб. пособие. — М, 1998. С. 131.

XX ст., не тільки думав це зробити, а й записував їх, оформивши у вигляді монографії з розділами і досить чіткою логічною структурою.

Як відомо, 1890 р. Ф. де Соссюр планував написати книгу про фундаментальні поняття лінгвістики, за його словами, — «книгу про роль слова як основної перешкоди в науці про слова»; «книгу, в якій без ентузіазму та пристрасті я поясню, чому в лінгвістиці не існує жодного терміна, якому я надаю якогось змісту»⁸. На думку дослідників, це був безнадійний проект, оскільки не знайдено жодного його сліду. Усе ж деякі сумніви виникали: 1911 року в приватній розмові зі студентом на питання, чи записував він свої думки про філософію мови, Ф. де Соссюр відповів: «Так, записав, але вони загубилися десь у купі паперів, і я не можу їх віднайти»⁹. Потрібно було дочекатися 1996 р., щоб вони знайшлися під час відновлювальних робіт в оранжереї будинку роду Соссюрів у Женеві. Тексти містять надто зіпсовані часом нариси книги із загальної лінгвістики з назвою «Про двоїсту сутність мовної діяльності» (оригінальна назва — «De l'essence double du langage»). Також знайдено й інші оригінали — афоризми, нові підготовчі нотатки для женецького курсу тощо. Вони опубліковані 2002 р. в Парижі під назвою «Écrits de linguistique générale...» («Записки із загальної лінгвістики...»).

У книзі 2002 р. вміщені всі матеріали з 1974 року, а також чернетка монографії та деякі нотатки. Книгу структуровано у вигляді чотирьох частин:

1. Чернетки монографії з назвою «Про двоїсту сутність мовної діяльності».

2. Фрагменти та афоризми.

3. Інші записки із загальної лінгвістики.

4. Підготовчі нотатки для курсу загальної лінгвістики.

Книга починається передмовою обсягом вісім сторінок, укладеною видавцями матеріалів С. Буке та Р. Енглером, які описують історію розподілу нових документів. Знайдені папери об'єднано в різні частини. Перша частина документів «Про двоїсту сутність мовної діяльності» містилася переважно у великому конверті з листками паперу, на яких було написано: *двоїста сутність, двоїста сутність мовної діяльності, про двоїсту сутність мовної діяльності*, а також там лежала етикетка з написом «Наука про мовну діяльність»¹⁰.

Під назвою «Нові фрагменти» зібрано тексти, подібні до тих, що містяться в колишніх публічних бібліотеках та університетських фондах. У монографії вони опубліковані під назвою «Старі фрагменти». Заголовок «Інші записки із загальної лінгвістики: нові документи» об'єднує ті тексти, які небажано або неможливо було помістити в межах перших двох і наступного корпусів текстів. У четвертому корпусі подано тексти з назвою «Підготовчі записки для курсу загальної лінгвістики: нові документи», що знаходяться в колишніх публічних бібліотеках та університетських фондах.

Перша частина монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності» містить 29 розділів, у яких Ф. де Соссюр подав основні теоретичні положення своєї концепції.

⁸ Bouquet S. Après un siècle, les manuscrits de Saussure reviennent bouleverser la linguistique URL. — http://www.revue-texto.net/Saussure/Sur_Saussure/Bouquet_Apres.html [juin 2005].

⁹ Ibid.

¹⁰ Saussure F. de. Écrits de linguistique générale... — P. 13.

У першому розділі «Вступ» ключовою ідеєю є заперечення можливості протиставлення значення і форми, замість чого Ф. де Соссюр пропонує протиставляти фонетичну фігуру і значення-форму, впроваджуючи перший тип дуалізму мовної діяльності: «психофізіологічне — психічне».

Другий розділ складається з п'яти частин. У підрозділі 2a «Про двоїсту сутність: Принцип “перший і останній” у дуальності» автор зазначає, що лінгвістична ідентичність є абсолютно унікальною, бо асоційована з двох гетерогенних елементів, і що значення і знак — це факт чистої свідомості. Роздуми Ф. де Соссюра зосереджені на тому, що лінгвістична самототожність, тобто те, що є власне лінгвальним, полягає в сутності саме мовної діяльності. У підрозділі 2b «Положення тотожностей» Ф. де Соссюр наполягає на необхідності однозначної точки зору, тобто методологічної позиції, без якої неможливо зрозуміти будь-який факт мовної діяльності. Підрозділ 2c присвячений природі об'єкта лінгвістики. Автор подає теоретичні положення, явища загалом, що трапляються в *langage*, а також говорить про конкретні вияви мови. Він зазначає, що немає даної лінгвістичної сутності, нічого не існує поза думкою; не існує лінгвістичної сутності серед простих сутностей, даних нам. У 2d учений описує принцип психо-психофізіологічного дуалізму мовної діяльності. У підрозділі 2e представлено чотири підходи до аналізу можливих способів лінгвістичного дослідження: 1) системний підхід (або моментальний, граматичний чи семіологічний), єдиний, що може бути застосований до дослідження системи мови в статичності, 2) діакронічний підхід (для вивчення фонетичних змін і процесів, застосовується тільки до фонетики мовлення, яку розуміють як психофізіологічний просторово-часовий потік), 3) ретроспективний, або анахронічний, тобто етимологічний, підхід (найменш науковий, але найпоширеніший у дидактиці), 4) історичний підхід для системного зіставлення двох синхронних описів (можливий за аналізу мовної діяльності як культурно-історичного явища). Перші два способи проведення лінгвістичного дослідження властиві самій природі одиниць *langage*. Перший, системний, відповідає природі мовного стану, другий, діакронічний, — природі фонетичного потоку й вилучених із системи одиниць мовлення. Ф. де Соссюр стверджує, що сутність мовної діяльності двоїста, вона одночасно така, як у мови — системна, інваріантна, і така, як у мовлення — лінійна, безсистемна, варіативна, бо покликана регулювати відношення між двома абсолютно протилежними за сутністю площинами людського досвіду — сферою ідеальних й інваріантних понять та площиною лінійних чуттєвих уявлень.

Три наступні розділи присвячено фонетичній стороні мовної діяльності. Третій розділ складається із семи частин. Підрозділ 3a «Наблизитися до об'єкта» являє собою методологічну нотатку про дедуктивний і методологічно зумовлений характер мовознавства. У підрозділі 3b «Лінгвістика і фонетика» йдеться про залежність визначення об'єктів мовознавства від позиції мовознавця. У 3c «Наявність і кореляція звуків» подано ідею системної відносності фонем, а також тотожності значення і значущості, але не в бік значення, як це зроблено в «Курсі», а в бік значущості. У підрозділі 3d «Фізіологічно-акустична сфера вокальної фігури» стверджується, що акустично-фізіологічна сфера фонетичних фігур (фонетика) не є власне лінгвальною сферою, оскільки не може мати системного характеру. Критичні зауваження до некоректних фонетичних описів санскриту в аспекті лінгвістичної семіології подано в підрозділі 3e «Спостереження над гутуральними палатальними

ми з погляду фізіології та акустики». У 3f «Значущість, смисл, значення» Ф. де Соссюр зазначає, що не встановлює жодної сутнісної відмінності між термінами *цінність, смисл, значення, функція або використання певної форми*, те саме стосується *поняття* як змісту певної форми, ці терміни є синонімічними. Про абсолютно негативний характер лінгвальних фактів — як із боку значень, так і з боку форм — ідеться у 3g «Значущість і форма». Четвертий розділ «Фонетика і морфологія» містить приклади із санскриту з огляду на зарахування одних фактів до етимології, а інших — до мовної системи. Про співвідношення звука і значення, відмінність фонетичної фігури і лінгвальної форми, сутність фонетичних одиниць ідеться в п'ятому розділі.

Шостий розділ присвячено аналітичній діяльності лінгвіста щодо виділення лінгвальних одиниць.

Сьомий і восьмий розділи можна розглядати як своєрідну теорію знаковості. У сьомому розділі «Зміна фонетична і семантична» Ф. де Соссюр подає своє розуміння чотириєдиності лінгвальної семіотичної функції (на противагу загальноприйнятому розумінню бінарної конструкції знака). Ця конструкція семіози складається з двох подвійних структурно-семіотичних відношень (відношень між значенням і формою), пов'язаних між собою за функціонально-генетичним принципом як загальне — часткове, де загальне — системний знак, а часткове — знак в одиничному конкретному використанні. Фонетичну фігуру, як і поняття, Ф. де Соссюр вносить за межі власне лінгвальної семіози. Учений використовує на позначення функційних сторін знака терміни *forme* і *signification*, причому багато разів підкреслює, що межа між ними є умовною і що форма — це те саме значення, але іншого зразка. Наступний розділ доповнює й конкретизує ці роздуми. У восьмому розділі «Семіологія» йдеться про розподіл семіотичної діяльності індивіда на три сфери: 1) домовну, власне поняттєву, суто мисленєву (одиницею якої є поняття); 2) післямовну сферу чистої акустики (власне фонетичну, одиницею якої є фонетична фігура) і 3) власне лінгвістичну або семіотичну сферу.

Розділи 9–12 є спробою розглянути семіологічні одиниці мовної діяльності у співвідношенні з різними дослідницькими підходами. Дев'ятий розділ «Передмова» присвячений методології системного аналізу на відміну від аналізу історичного чи ретроспективного. Під час розгляду типів аналізу фактів мовної діяльності десятий розділ Ф. де Соссюр планував як аналіз різних їх модусів. Зокрема, підрозділ 10a «Про сутність та ін. [Перспектива миттєва й фонетична. Стан]» містить початки аналізу стосунку мовної системи до фонетичного ряду. Для Ф. де Соссюра нормальний і стандартний мовний досвід (або мовна діяльність) — це саме *langage parlé*, тобто мовна діяльність, зреалізована в усній формі. *Écriture* (письмо) — вторинна (культурно-цивілізаційна) знакова діяльність, похідна від *langage parlé* й у звичному вияві завжди зумовлювана й супроводжувана *langage parlé*. Автор підкреслює психологічний сутнісний характер лінгвальних форм (що існують лише у свідомості мовця). У одинадцятому розділі «Різномірність знака» розглядаються можливості поєднання значень і форми, а в дванадцятому розділі «Мовна життєдіяльність» обговорюється здатність мови зберігатися й передаватися з покоління в покоління у процесі суспільного функціонування.

Розділи 13–19 присвячені широкому розумінню граматики. Автор стверджує, що фонетична система мови підпорядкована граматичній. Тринадцятий розділ «Категорії граматики» — це нотатка про умовність і релятивність

граматичної категорії відмінка, у чотирнадцятому розділі «Грамматичні правила» поставлено під сумнів можливість існування правил системних фонетичних змін поза граматику. У п'ятнадцятому і шістнадцятому розділах «Характер моментальної фонетики» і «Правила моментальної фонетики» відповідно вказано на неможливість створення так званої моментальної фонетики, тобто системного опису фонетичних одиниць, узятих у їхньому актуальному психофізіологічному вимірі як протяжних у часі. На думку вченого, все, що може бути абстраговане від актуальної часової протяжності (діахронії), має не фонетичний, а суто граматичний характер. У наступному розділі «Реальне і потенційне мовлення» фактично розрізняє висловлення і його мовну модель. Спостереження про паралелізм, тобто ідею мовної парадигматики, представлено у вісімнадцятому розділі монографії. У дев'ятнадцятому розділі «Чергування» порушено проблему цілісності семіотичного простору й неприпустимості різкого протиставлення психічного й фізичного (фізіологічного).

Сукупність нотаток, починаючи з 20 розділу й до кінця монографії, — це презентація і доведення реляційної сутності семіологічних фактів і мовної діяльності в цілому. У двадцятому розділі «Негативність і відмінність» схарактеризовано ключове системне поняття реляціоністичної лінгвістики — поняття відмінності (різниці). У наступному, двадцять першому розділі «Ідентифікація. Відносні значущості. Точка зору» йдеться про неможливість ізольованого розгляду окремих елементів у мовній діяльності. У двадцять другому розділі порушено проблему системності як сукупності відношень-відмінностей. У підрозділі 22а порушено питання системного знака як цілого. Ф. де Соссюр вважає, що це сукупність відношень між поняттям (*sens* чи *idée*) і фонетичними фігурами, а не сума цих двох явищ чи їх сукупність (як це подано в «Курсі»). Вхід у цю середину, семіотичну царину («*dans le monde des signes*») з боку фонетичної фігури для швейцарського лінгвіста означає автоматично вихід зі сфери фонетики (як несеміотичної). У підрозділі 22b Ф. де Соссюр стверджує, що в мові немає ні окремих знаків (форм), ні окремих значень, натомість є лише відмінність знаків і відмінність значень: одні існують абсолютно тільки через співвідношення з іншими і, отже, є нерозривно взаємопов'язаними, водночас вони ніколи безпосередньо не відповідають одне одному. У двадцять третьому розділі «Пряме і переносне значення» автор доводить, що немає відмінності між «прямим» і «переносним» значеннями слів: кожне значення — це система відношень з іншими значеннями. У розділі «Знаки і негативність» Ф. де Соссюр зосереджує увагу на підкресленні факту, що у сфері *langage* немає позитивних одиниць, є лише негативні, тобто сукупності відношень відмінностей. Як продовження цієї позиції, двадцять п'ятий і двадцять шостий розділи містять роздуми Ф. де Соссюра про незалежність мовної системи від матеріальної реальності. Ідею про негативні властивості знакових одиниць розвинуто також у наступному розділі «Про сутність». У двадцять восьмому ж розділі «Індекс» Ф. де Соссюр дає визначення термінів *форма*, *буття*, *лінгвальна субстанція*, *член*, *фонологія*. Останній, двадцять дев'ятий, розділ містить низку розрізнених нотаток про мовні сутності.

Крім описаної чернетки монографії і старих матеріалів лекцій, нотаток та чернеток з видання 1974 р. нове видання рукописної спадщини Ф. де Соссюра містить ще кілька цікавих матеріалів, а саме:

1) так звані нові ІТЕМ, присвячені цілісному формально-семантичному статусу слова і невіддільності лінгвального значення від форми, позбавленим змісту пошукам витоків мови, соціальному характеру походження мови, функційній нерозривності мови й мовлення;

2) нові нариси про загальне мовознавство: «Мовна діяльність — Мова — Висловлення», «Знак», «Передбачення — Індукція» та окремі приклади латинських і французьких слів; у нотатці «Мовна діяльність — Мова — Висловлення» Ф. де Соссюр однозначно диференціює ці три функції людського мовного досвіду, окреслюючи мовну діяльність як основний об'єкт лінгвістики і як антропну функцію (функцію людської свідомості). При цьому він називає школу Ф. Боппа, з якою полемізує, школою початку століття: це свідчить про те, що нотатка була створена наприкінці XIX ст. і що вже тоді Ф. де Соссюр однозначно сформував свої погляди щодо об'єкта мовознавства;

3) нотатку про поняття мовлення (*discours*), з якої явно випливає, що саме *discours*, а не *parole* слід розглядати як мовлення;

4) нотатку «Unde exogiar», присвячену проблемі реляційного характеру слова;

5) нотатки до курсу загального мовознавства: «Безтілесна сутність одиниць мови», «Мовна діяльність», «Семіологія», «Система знаків — Множина», «Значущість — Множина», «Географічна дискретність», «Міжкультурний обмін».

Цих матеріалів, так само як чернетки монографії «Про двоїсту сутність мовної діяльності», немає в російському виданні «Нотаток» 1990 року («Заметки по общей лингвистике»). Нові «Записки із загальної лінгвістики» досі були перекладені тільки польською мовою у 2004 р.

Наскільки важливі сьогодні соссюрівські рукописи для лінгвістики й гуманітарних наук загалом? Цей доробок підтверджує, що «Курс загальної лінгвістики» (1916 р.) завуальовує, істотно спотворює, а іноді навіть суперечить ідеям Ф. де Соссюра. Спотворення стосуються таких ключових понять, як «langage» і «parole» («мовна діяльність» і «висловлення»), «signe» («знак як форма»), «idiosynchrone», «diachronique» і «panchrone» («ідіосинхронічний», «діахронічний» і «панхронічний»), «arbitraire du signe» et «valeur linguistique» («довільність знака» і «мовна значеннєвість / цінність»): майже незрозуміло, як вони залишилися в тексті Ш. Баллі й А. Сеше¹¹. У «Курсі» сказано, що Ф. де Соссюр розумів лінгвістику як «науку про мову в самій собі і для себе», інакше кажучи, як безтілесну алгебру чистого коду, тоді як його розуміння лінгвістики є повною протилежністю цьому твердженню. Як показують нові матеріали (й інвагураційні женевські лекції, і нотатки до статті про У. Уїтні, і монографія, і так звані нові ІТЕМ), головним об'єктом лінгвістики для вченого є не мова, а цілісна суспільно-психічна мовна діяльність — *langage*.

Перечитування Ф. де Соссюра нині зумовлює формулювання нових завдань для практичної лінгвістики і є вкрай важливим для історії й теорії гуманітарних наук загалом. Критичному аналізу положень концепції, ви-

¹¹ Про це пише в передмові до видання нових матеріалів С. Буке (див.: *Bouquet S. Introduction à la lecture de Saussure.* — Paris, 1997. — 396 p.).

кладеної в автографах Ф. де Соссюра, присвячене наше дослідження¹². У ньому всебічно проаналізовано матеріали рукописної спадщини швейцарського лінгвіста й визначено ключові та найрелевантніші для його концепції поняття. Поки ж згадаємо лише кілька положень з нотаток і чернетки його монографії «De l'essence double du langage», які розуміють контрастують із загальноприйнятими розумінням сосюрівської концепції:

1. Розуміння мови як функційного семіологічного інструменту соціальної інтеракції, а не замкненої системи знаків.

2. Розуміння мовної діяльності (а не мови) як основного об'єкта дослідження в мовознавстві.

3. Розуміння мови як психосоціальної (а не об'єктивно-соціальної) функції мовної діяльності.

4. Розуміння діахронії як стану існування мовлення, а не як історії мови.

5. Виокремлення трьох темпоральних станів мовної діяльності — панхронії, ідіосинхронії та діахронії, а не двох (синхронії та діахронії).

6. Виділення чотирьох дослідницьких перспектив у лінгвістиці — семіологічної, діахронічної, ретроспективної та історичної, а не двох (синхронічної і діахронічної).

7. Розуміння знакової функції як двохаспектного й чотирискладного семіологічного відношення, а не як двобічного субстанціонального знака.

8. Винесення поняття й фонетичної фігури за межі семіологічної чотирискладної схеми на відміну від традиційного розуміння поняття й акустичного образу як складників знака.

9. Оперування термінами *signification* (значення) і *forme* (форма), а не *signifiant* (позначення) і *signifié* (позначуване), а також *figure vocale* (вокальна фігура), а не *image acoustique* (акустичний образ).

10. Розуміння мовлення як спілкування й семіологічно-інформаційного простору (*discours*), а не лише як акту усного висловлення (*parole*).

Це далеко не всі розбіжності між «новим» і «традиційним» Соссюром, але навіть цього досить, щоб удатися до аргументованої інтерпретації нових матеріалів у зіставленні з «Курсом» і традиційною рецепцією.

(Харків)

O. P. PROSIANYK

F. DE SAUSSURE'S CONCEPTION OF IN THE LIGHT OF HIS NEW-FOUND AUTOGRAPH MATERIALS

It is known that the work of the «Course of General Linguistics» was written by A. Scheche and S. Ballie and contained largely their interpretation of the views of F. de Saussure. R. Godel's attempts, who first drew attention to significant conceptual differences between the text of the «Course» and autographs-notes to lectures and articles, as well as R. Engler, who compared all handwritten materials with the canonical text of the «Course of General Linguistics», which made it possible to establish, how the interpretation by publishers correlate with the original sources of the «Course», did not have much publicity in the scientific world.

Published in 2002 the autographic Saussure materials confirm that the «Course of

¹² Просяник О. П. Фердинанд де Соссюр: деміфологізація концепції. — Х., 2018. — С. 276.

General Linguistics» veils, significantly distorts, and sometimes even contradicts the ideas of Ferdinand de Saussure. It is found that for F. de Saussure the basic and complete object of linguistics is not langue (language), namely langage (linguistic activity) as an integral dynamic system of symbolic relations, as linguosemiotic activity of a person, one of the forms of his/her semiotic activity. It is established that one of the key categories in the conception of F. de Saussure is the category of relation. The basic relation that constitutes each unit of language activity as well as their structural elements in the conception of F. de Saussure is the difference / distinction (*différence*).

It is found that in contrast to the traditional bilateral understanding of a sign as a semiotic relation of the concept with an acoustic image, the linguist offers a complex system of proper semiotic relations of meanings, forms and their differences, connected, on the one hand, with concepts, and on the other — with the phonetic figures. Neither concepts (as extra linguistic functions) nor phonetic figures are the parts of semiotic relationship.

Key words: scientific conception, reception, language activity, language, speech.